

Erdős József

A vizuális szemléltetés a magyar idegen nyelv-
ként való oktatásában és a Színes magyar nyelv-
könyv szemléltetési rendszerének néhány kérdése

A Hungarológia Oktatása című kiadvány 1987-es 2. szá-
mában érdekes írást olvashattunk "Vizuális jelek az idegen-
nyelv-oktatásban" címmel. A Havasréti-Horányi-Tasi szerzőhár-
mas cikke két okból is felkeltette érdeklődésemet. Egyrészt
azzal a kérdéskörrel - a vizualitásnak az idegennyelv-okta-
tásban játszott szerepével - foglalkozik, amelynek évek óta
sok időt és energiát szentelek, másrészt a szerzők elmélke-
déséhez az apropót három társammal együtt írt könyvünk, a
Színes magyar nyelvkönyv adta. Ez utóbbi tény mindenképpen
megtisztelő számunkra, még akkor is, ha a cikk tartalma arra
vall, hogy a szerzők az idegen nyelvek oktatásának, ezen be-
lül pedig a magyar idegen nyelvként való oktatásának nem ki-
fejezetten avatott ismerői, amit az is alátámaszt, hogy közü-
lük kettő még egyetemi hallgató, vagy legalábbis az írás szü-
letésekor az volt. Persze az is igaz, hogy a szerzők nem a
nyelvoktatás gyakorlata szempontjából, hanem tisztán elméle-
ti alapon szedik le a keresztvizet a könyv vizuális rendsze-
réről és íróiról. Az, hogy a cikk bírálja, sőt elutasítja a
könyvben alkalmazott vizuális szimbólumrendszert, nem csoda,
és nem is baj. A véleményeltérések a nyelvoktatásban is tel-
jesen természetesek, sőt szükségesek. Az, hogy egy sor kér-
désben számomra teljesen meghökkentő következtetésre jut,
(pl. hogy tartsuk meg az íráskép vizuális tagolását, ám szün-
tessük meg a képeken a színszimbólumok alkalmazását), nem bi-

zonyítja, hogy a könyvnek, vagy személy szerint nekem van igazam, aki az egész színszimbolika-dolgot - sokak szerint eléggé el nem ítélnélhető módon - "kiagyaltam". Ha valamit egyértelműen helyteleníteni lehet a szóbanforgó értekezésben, az csak az a legújabbkori magyar vitahagyományokban nem éppen ritka eljárás, hogy a bírálókat tárgyát képező mű szavait, illetve gondolatait félremagyarázzák, meghamisítják, sőt a szerzőnek tőle teljesen távol álló állításokat, elképzeléseket tulajdonítanak, majd ezek téves, hibás voltát látványosan, ha nem is bebizonyítják, kimutatják.

Itt csak egyetlen példát szeretnék idézni erre az eljárásra, bár több tucatot is találhatunk a cikkben.

"Szimbólumai egy olyan elméleti keretbe illeszkednek, amelyik feltételezi, hogy két nyelv - a tanuló anyanyelve és az elsajátítandó idegen nyelv - között a vizualitás teljes értékű megfelelést hozhat létre." Majd pár sorral később: "Alapvető problémának azt az elgondolást tartjuk, amely szerint két nyelv között a valóság - illetőleg annak képe - kifogástalanul közvetíteni tud." Itt például minden helytálló, kivéve két "apróságot". 1. Elképzeléseink szerint szó sincs teljes megfelelésről. 2. Végképp nincs szó az anyanyelv és az elsajátítandó idegen nyelv közötti megfelelés létrehozásáról, hiszen a bírált vizuális jelrendszer alkalmazásának egyik fő célja éppen az, hogy kiküszöböljük az anyanyelvi interferencia negatív hatását. Tehát a szerzők a miénkkel éppen ellentétes elképzelést tulajdonítanak nekünk, majd nagy igyekezettel megcáfolják.

A cikk maga és a szerzőkolléktíva összetétele arra enged következtetni, hogy két, a kommunikáció-elmélet és a szemiotika iránt érdeklődő hallgató professzora segítségével végzett első szárnypróbálgatásainak vagyunk tanúi, s mindennek talán teljesen véletlenül lett terepe a Színes magyar nyelvkönyv. Ebből a szemszögből nézve a dolgot nem is kelle-

ne vele foglalkoznunk, legfeljebb azt tanácsolhatom ifjú vagy leendő kollégáimnak, hogy először mindig igyekezzenek megérteni egy munkát, s csak azután alkossanak véleményt róla, mivel a fordított sorrend eleve megakadályozza helyes értelmezését.

Őszintén be kell azonban ismernem, hogy a cikk elolvasása mégis hasznos volt számomra. Ugyanis újólag felhívta a figyelmemet arra, hogy egy tankönyv esetében nem érvényes az a művészetek területén elfogadott szabály, hogy az alkotó ne magyarázza, értelmezze művét, hiszen régen rossz, ha az erre rászorul. A tankönyv nem műalkotás, hanem segédeszköz, "szerzőszám", melyhez világos és részletes "használati utasítást" adni nemcsak joga, hanem kötelessége a szerzőnek. S bár a könyv előszava és a hozzá készült tanári kézikönyv sok mindent megvilágít, a tapasztalat azt mutatja, hogy elképzeléseinkkel és a könyv céljával kapcsolatban nem kevés félreértés adódhat. Ezért szeretném felhasználni ezt az alkalmat, hogy pár lényeges ponthoz néhány megjegyzést fűzzek.

1. Szükséges-e, érdeemes-e ilyen mértékben támaszkodni a vizuális szemléltetésre?

Igen, legalábbis esetünkben igen. A könyv alapvetően a NEI kezdő tankönyve. Ott a hallgatók túlnyomó többsége nem filológusnak készül, anyanyelvi nyelvtani ismereteik bizonytalanok, hiányosak. A csoportok nagy része vegyes összetételű, és az egynyelvű csoportokban is sokszor megoldhatatlan, hogy a tanár beszélje a hallgatók anyanyelvét, vagy legalább közvetítő nyelvvvel rendelkezzen. Az anyanyelv egyébként sem lehetne megfelelő vonatkozási alap, legalábbis ha elfogadjuk a modern nyelvoktatási elveket. Nem véletlen, hogy az elmúlt évtizedekben alkalmazott nagyszámú - hol sikeres, hol sikertelen, egymást követő és sokszor egymást tagadó, máskor egymás mellett élő - nyelvoktatási módszer egyike sem támaszkodik az anyanyelvre. Nem valószínű, hogy a magyar idegen nyelvként való oktatása kivételt képezne. Bár tudomásom sze-

rint éppen most folyik a NEI-ben egy kísérlet annak bizonyítására, hogy a magyar idegen nyelvként legjobban anyanyelvi vagy közvetítőnyelvi nyelvtani magyarázatok felhasználásával tanítható. Nem hiszem, hogy így lenne, de mindenesetre érdeklődéssel várom az eredményeket. Mivel tehát az anyanyelvre nem támaszkodhatunk, maga a nyelven kívüli valóság gyakorlati okokból eleve nem jöhet szóba, marad a kép mint vonatkozási alap. Egyébként ha az elmúlt időszakban kiadott legkorszerűbb angol, német, francia stb. nyelvkönyveket megnézzük, azt látjuk, hogy a maga módján mindegyik hasonlóan nagy szerepet tulajdonít a vizuális szemléltetésnek.

2. Szükség van-e arra, hogy a nyelvtan ilyen súlyt kapjon a könyvben?

Erre az arányra nincs szükség, ha a könyv önálló és teljes tananyag. Ez azonban nem azt jelenti, hogy szűkíteni kellene a nyelvtani bemutatásra és gyakorlásra szánt teret, hanem azt, hogy több komplex, önálló nyelvhasználatot biztosító gyakorlatra, társalgási anyagra lenne szükség. Ezzel kapcsolatban persze tudni kell, hogy a SZMNY az eredeti elképzelések szerint egy komplex tananyagegyüttesnek csak egyik összetevője lett volna. A kiegészítő részek közül azonban a mai napig sem készült el - többek között - a tervezett társalgási anyag. Ebben a helyzetben a könyvet átdolgozásakor ilyen irányban kell bővíteni és kiegészíteni, felhasználva természetesen az azóta elterjedt kommunikatív megközelítés pozitívumait is.

3. Szükség van-e a könyvben alkalmazott nyelvtani szemléltetési eljárásra, a színek szintaktikai szimbólumértékkel való felruházására?

Nem spekulatív megközelítési mód eredménye-e ez az egész? A kérdés első felére csak azt tudom válaszolni, hogy valamilyen eljárásra szükség van, ami a nyelvtani jelenségek megértését kezdő szinten az anyanyelv vagy közvetítőnyelv al-

kalmazása nélkül elősegíti. Ha a "színes" megoldásnál van jobb, azt kell használni. Ha van másik, vele egyenértékű megoldás, akkor azt is érdemes alkalmazni. Nem véletlen egyébként, hogy Fábián Pál könyve, valamivel később pedig a Ginter-Tarnóci-féle magyar nyelvkönyv bizonyos nyelvtani jelenségek bemutatásakor - természetesen színek alkalmazása nélkül - hasonló elvek alapján alkalmazta a képeket, szemben a Tankönyvkiadó hagyományaival, miszerint a képeknek a nyelvkönyvekben, talán az első leckétől eltekintve, csak illusztratív funkciójuk lehet.

A kérdés második részére, hogy az egész rendszer nem spekulatív módon született-e, talán úgy válaszolhatok, ha elmondom, hogyan született valójában. 1969-ben, amikor még kezdő tanár voltam, csak három éve dolgoztam a NEI-ben, s így igazán távol állt tőlem, hogy spekulatív úton módszereket ötöljek ki, egyik tanítvánnyal sehogyan sem tudtam megértetni, hogy "A fiú olvassa a könyvet" jó mondat, "A könyv olvassa a fiút" azonban nem. Bármit is csináltam, szinte következetesen összekeverte az alanyt és a tárgyat. Végső elkeseredésemben felrajzoltam a táblára egy pálcikafiút és a kezébe egy könyvet zöld, illetve sárga krétával, mivel véletlenül ezek estek a kezem ügyébe, valamint egy üres zöld mezőt s egy sárga mezőt benne a tárgy ragját képviselő t betűvel. S a hallgató megalkotta a helyes mondatot. Ezután felrajzoltam még 4-5 szituációt zölddel és sárgával, s a hallgatóm ismét helyes mondatokat hozott létre. Innen indult az egész "színes" rendszer. S a folytatás is hasonlóan gyakorlati jellegű volt. Három év alatt az akkori úgynevezett "szürke" nyelvkönyvünkhöz kb. 700 színes képet rajzoltam, azokról diákat is készítettünk, s ezeket a diákat rajtam kívül rendszeresen használta kb. 4-5 kolléga. Csak ezek után, az 1972-es tankönyvpályázat alkalmából próbáltam meg a tapasztalatokat összegezni, és bizonyos elméleti magyarázatot is találni az el-

járáshoz.

4. Minden nyelvtani jelenséget ezzel a módszerrel kell bemutatni?

Természetesen szó sincs róla. Csak azokat, amelyeket ezzel az eljárással könnyen és világosan szemléltetni lehet. Számos esetben erre nincs lehetőség. Magától értetődik, hogy ez nem zárja ki az íráskép színekkel való tagolását ezekben az esetekben is, mint ahogy a hagyományos aláhúzásos megoldás is alkalmazható lenne, csak a színek erősebb hatásúak. (Egyébként a nyelvtani bemutatásban az írásképen a mienkhez hasonló színes eljárást alkalmaz a népszerű Themen német nyelvkönyv.)

5. Szükség van-e a képek segítségével történő mondatmodelles gyakorlásra?

Teljes bizonyossággal nem állíthatom, hogy a mondatmodelles gyakorlásra szükség van. Ezt bizonyítani nem lehet. Tapasztalataim és a szakirodalom szerint azonban a felnőttek, kb. 18 éven felüliek esetében általában, s a magyar idegen nyelvként való oktatása esetén különösen, ilyen típusú gyakorlatok végeztetése nélkülözhetetlen. Egyébként még a kommunikatív oktatási felfogásban modellértékűnek tekinthető angol nyelvkönyv, a Strategies is következetesen ragaszkodik a mondatmodelles gyakorláshoz, mint a nyelvtani gyakorlatok egyik formájához. (Lásd: Oral Exercises.) Amennyiben pedig a mondatmodelles gyakorlási forma szükséges, vitathatatlan, hogy audio-vizuális - képes és színes - változata a hallgató számára sokkal kevésbé monoton, ugyanakkor kizárja a gépies, tudattartalom nélkül való gyakorlást, azt, hogy a hallgató egyszerű grammatikai műveleteket végezzen, következésképpen hatékonysága is sokkal nagyobb.

6. Érdemes-e minden lexikai elemet vizuális úton megjeleníteni?

Kezdő szinten nyilván érdemes lenne, de lehetetlen,

tehát törekedni sem kell rá. Mind a nyelvtani bemutatásnál, mind a gyakorlásnál csak a legfontosabb (és egyértelműen ábrázolható) szerkezeteknél kell ezt az eljárást alkalmazni az alapszókincs legfontosabb és szintén egyértelműen ábrázolható elemeivel.

7. Szabad-e a már ismert, anyanyelvi jelrendszer és a célnyelvi jelrendszer közé egy harmadik jelrendszert is beiktatni?

Nem terheli-e ez a hallgatót, nem okoz-e nehézséget a jelrendszer elsajátítása és alkalmazása?

Az új jelrendszer nem az anyanyelv és az új nyelv között, hanem a valóság és az új nyelvi jelrendszer között kerül, mintegy képviselve azt a valóság-részletet, amelyre a tanult nyelvi forma vonatkozik. Megtanulására pedig nincs szükség, nehézségek csak a szintévesztők esetében adódnak, de a jelrendszer esetükben sem okoz hátrányt, csupán az előnyei kisebbek. A színek bevezetéséhez viszont szeretnék egy gyakorlatban már jól bevált megoldást javasolni. Általában úgy kezdem a munkát az új hallgatókkal, hogy felrajzolok a táblára néhány eltérő szerkezetű mondatnak megfelelő színes ábrát. (Pl.: A kutya a fa alatt ül. A postás bemegy a házba. A lány könyvet olvas. A fiú virágot ad a lánynak. A gyerekek az iskolától a parkig futnak., stb.) Ezután minden típus mellé fehér krétával még 3-4 hasonló ábrát rajzolok, s a hallgatókkal színeztetem ki őket. Általában gyorsan és szívesen végzik el a feladatot, s így még mielőtt egy szót is hallottak volna magyarul, már képesek elvégezni a magyar mondat alapvető összetevőire való bontását. (Ennek jelentőségét az tudja igazán értékelni, aki általános vagy középiskolában tanítva, esetleg saját gyermekével már megküzdött az anyanyelvi mondatelemzés tanításának nehézségeivel.) Az alkalmazott többi szimbólum, a kérdőmondat, tagadó mondat stb. jelei

gyakorlatilag nem igényelnek magyarázatot.

8. Van-e értelme ezeket az eljárásokat (színek, stb.) alkalmazni olyan hallgatóknál, akik anyanyelvükön jól ismerik a nyelvtani kategóriákat, s akikkel a tanár tud anyanyelvükön beszélni, tehát a külföldön dolgozó magyarnyelv-oktatók esetében?

Meggyőződésem, hogy van. Amennyiben a külföldi hallgató nem a nyelvet magát akarja megtanulni, csak a nyelv szerkezetéről, jellegéről akar bizonyos ismereteket szerezni, ami bölcsészhallgatók esetében valószínűleg nem ritka jelenség, természetesen más a helyzet. De ha a hallgató valóban szeretne megtanulni magyarul, s a többség esetében bizonyára erről van szó, minél jobban ki tudjuk kapcsolni az anyanyelvet, annál eredményesebb lesz a nyelvtanulás. Erre eljárásunk nem az egyetlen, de egy lehetséges megoldás.

9. Akkor minden rendben van a Színes magyar nyelv-könyvvel?

Távolról sem. A könyv a NEI előző könyvének továbbfejlesztéseként készült, de mégis egy új úton megtett első lépés volt. Kézirata már 1976-ban készen volt, ma pedig 1989-et írunk. Azóta a könyv átdolgozására, továbbfejlesztésére, kiegészítésére nem volt lehetőségünk. Ennek megfelelően ma már nagyon sok minden, elsősorban a szövegek egy része, elavult, időszerűtlen. A nyelvtan bemutatása, gyakoroltatása terén is számos hiba, aránytalanság stb. van. De meggyőződésem, hogy jó irányban indultunk el, s a megoldás nem a meglevő eldobása, hanem továbbfejlesztése lesz.